

FTAMP 14.07.03

Э.Қ. Мәулен¹

¹Алматы университеті, Алматы, Қазақстан

ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНДЕГІ ТАНЫМДЫҚ ІС-ӘРЕКЕТТІҢ ҚҰРЫЛЫМЫ

Аңдатпа. Мақалада оқушылардың танымдық іс- әрекетінің теориялық негіздері қарастырылған. Егер оқу үрдісінде балаларды өзіндік және шығармашылық қызметке үйрететін болса, онда олардың интеллектуалдық дамуы және білімге деген танымдық қызығушылығы жандандырылады.

Түйін сөздер: танымдық, танымдық белсенділік, танымдық іс-әрекет, шығармашылық әрекет, танымдық дербестік.

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические основы повышения познавательной деятельности учащихся. Если в учебном процессе приучать детей к самостоятельной и творческой деятельности, то у них развиваются интеллектуальность и активизируется познавательный интерес к знанию.

Ключевые слова: познавательная, познавательная активность, познавательная деятельность, творческая деятельность, познавательная самостоятельность.

The article. Discusses the theoretical basis for improving the cognitive activity of students. If in the educational process to teach children to independent and creative activities, they develop intelligence and activated cognitive interest in knowledge.

Keywords: cognitive, cognitive activity, cognitive activity, creative activity, cognitive independence.

Білім парадигмасының өзгеруіне байланысты жаңа білім мазмұнын меңгеруде оқушылардың танымдық іс-әрекетін дамытудың жолдарын қарастыру басты міндеттердің бірі болып табылады.

Заман ағымына қарай, ғылым мен техниканың дамуы барысында бұрынғы алған білімдер ескіріп,әрбір тұлға әрдайым өзіндік ізденісімен білімін толықтырып отыруды әдетке айналдыруы қажет.

Н.Ф. Талызинанаң айтуынша: « Қазіргі заманғы адам үлкен көлемді білімге мұқтаж, бұдан 100 жыл және тіпті 50 жыл бұрынғы

адамдардың алған білімдерімен салыстырғанда тез ескіреді, сондықтан да, әркім өз бетінше жаңа білімдерді игеруге дайын болуы қажет» [1].

Бүгінгі таңда оқушылардың танымдық іс-әрекетін дамыту мәселесі ғалым-психологтардың, әдіскерлердің, педагогтардың ең өзекті мәселелерінің қатарында.

Ертеректе бұл мәселелермен М. Монтень, Я.А. Коменский, И.Г. Песталоцци, К.Д. Ушинский, Ж.Ж. Руссо ,т.б. ғалымдар айналысты.

Танымдық іс-әрекетті зерттеуде сыртқы және ішкі мотивтерді ерекшелеуге болатындығын А.Я. Чебыкин қарастырған [2].

Таным теориясының басқа ғылыми теориялардан айырмашылығы бар.



Сурет 1 - Танымдық іс-әрекеттің түрлері

Танымдық әрекет-шәкірттің білімге деген өте белсенді ақыл-ой әрекеті. Ол танымдық қажеттіліктен, мақсаттан, таным қисындарынан және әрекетті орындаудың әдіс-тәсілдерінен тұрады. Танымдық белсенділікті бір ғана белгімен көрсетуге болмайтын ұғым, оның алуан қырлы сипатын айқын көреміз. Сондықтан оқу барысында оқушының таным белсенділігін арттыруда олардың өз бетінше танымдық ықылас-ынтасын шығармашылық әрекетін дамытатындай етіп ұйымдастырады.

Шәкірттің қабылдауы, негізінен, мұғалімнің сабақты жүйелі түрде жүргізуіне байланысты. Оқушылардың жаңа материалдарды қабылдауына негіз болатындай даярлық жұмыстары жүргізіледі. Оқушылардың оқу-танымдық қызметін арттыру дұрыс әрі нақты әрекеттер негізінде іске асады. Баланың өзіндік сезімдік танымы негізінде қабылданған білім, дағды, ептілік әлдеқайда нәтижелі әрі жемісті болады [3].

Танымдық әрекеттің негізінде оқушыларда танымдық белсенділік қалыптасады. Сабақ барысында оқушының бойында танымдық белсенділік пайда болса, оқушылардың ақыл – ой қабілеттерінің мынадай элементтері дамиды: зеректілік, байқағыштық, ойлау және сөйлеу дербестігі т.б. Оқушылардың танымдық белсенділігін дамыту және

қалыптастыру мәселесіне зерттеушілер, педагогтардың, әдіскерлердің көптеген еңбектері арналған.



Сурет 2 - Танымдық іс-әрекеттің құрылымы

Г. Гегель «таным дегеніміз – сыртқы заттар мен олардың қасиеттерінің мәнді қатынастарының адам санасында идеалды заттар жүйесі ретінде бейнеленудің қайшылыққа толы күрделі процесі» – дейді [4].

Көрнекті кеңес психолог ғалымы А.Н. Леонтьев: «Мен өз өмірімде нені менгере алдым, я болмаса соны ұғына алдым ба, жоқ па, егер ұғынсам, меңгерсем, қаншалықты, қандай дәрежеде ұғындым, оның мен үшін, менің жеке тұлғам үшін маңыздылығы қандай?…» -деп психология ғылымындағы «мән» мен «маңыз» деген ұғымдардың түсініктемелерін зерттеген.

Егер оқушылар өздерінің оқыту процесіндегі бағдарының мәнін, маңыздылығын ұғынып, оның ерекшеліктері мен заңдылықтарын меңгеруге қажетті білім негіздерін игерсе, онда, танымдық іс-әрекеттің тиімділігінің артқаны [5].

Мысал ретінде, математика сабағында танымдық дербестікті дамытудың және қалыптастырудың негізгі екі жолын атап өтуге болады, олар:

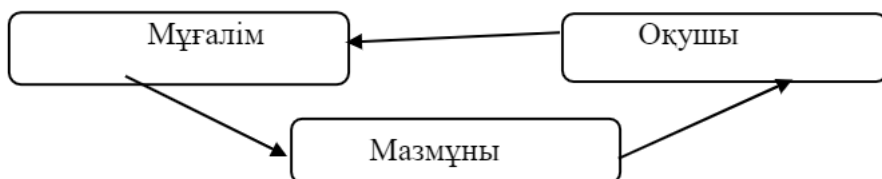
1) Репродуктивті және продуктивті оқыту жүйелерін біріктіру, бұл оқушылардың жұмысқа деген ынтасының және көңіл-күйінің көтерілуіне, білім алу және әдіс-тәсілдерді меңгеруіне қолайлы жағдай туғызуға, танымдық тұлғаның қалыптастырылуына әсер етеді;

«Дайын күйінде алынған еш білім өздігінен, білім алушылардың арнайы берілген үлгі бойынша игерілген еш әдіс-тәсілдер (дағды және икемділік) шығармашылық тұлғаны қалыптастыра алмайды».

2) Мәселелерді қолдана отырып оқыту.

Оқушыларда танымдық дербес тұлға қалыптастыру олардың бұрын меңгерген білімі мен тәжірибесін жаңадан үйренгендеріне қолдана білуді талап етеді. Тиісінше, мәселелерді қолдана отырып оқыту мақсатқа жетудің ең қолайлы жолы [6].

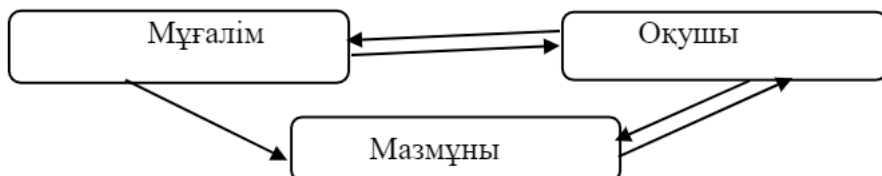
Мектепте бәрімізге мәлім дәстүрлі білім беру жүйесі әлі де баршылық. Бұл тұрғыда мынадай пікір туындайды, мұғалімнің оқытудың мазмұнын ұйымдастыруы арқылы оқушыға жаңа білімдер беруде оқытудың белсенді жағы мұғалім болып табылады, ал оқушының еншісінде тек қана қабылдау, меңгеру, еске түсіру және т.б. қалады. Оны мынадай сызбамен көрсетуге болады:



Сурет 3 – Дәстүрлі білім беру құрылымы

Біріншісі – білім беру, екіншісі - меңгеру, үшіншісі – еске түсіру болып табылады.

С.Л. Рубинштейн мен А.Н. Леонтьев және тағы басқа кеңес психологиясының фундаменталдық принципіне сүйенсек, психиканың дамуындағы іс-әрекетті былай көрсетуге болады:



Сурет 4 – Интербелсенді әдістеме

Мұнда оқушы берілген білімнің мазмұнын меңгерумен қатар оқыту іс-әрекетінің туындауына жағдай жасауы керек.

Танымдық ізденімпаздықты дамытудағы оқыту әдістемесінің негізін қалаған Я.А. Коменский: «Таным бастамасы – сезімнен, бала сезімге бөленбесе, оның ойында ешқандай өзгеріс болмайды. Оқытуды зат

туралы сөзбен емес, сол затты бақылау арқылы шәкірттің ойын дамыту керек», – деп жазды [7].

Қорыта айтқанда, бүгінгі таңда жастарға әлемдік деңгейге сәйкес білім мен тәрбие беру, оның рухани байлығы мен мәдениеттілігін, ойлауын, іскерлігін, төзімділігін, сонымен қатар кәсіби біліктілігін арттыру өркениетті қоғамның міндеті. Сол міндеттерді шешу танымдық іс-әрекет арқылы жүзеге асырылады. Олай болса танымдық іс-әрекет тұлғаның жан-жақты дамуы мен қалыптасуының негізгі факторы болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1 Талызина Н.Ф. Методика составления обучающих программ. – М.: Изд-во Моск. ун-та., 1980. – 4 б.
- 2 Чебыкин А.Я. Проблема эмоциональной регуляции учебно – познавательной деятельности учащихся // Вопросы психологии. – 1987.-№6. – С. 42.
- 3 Көмекбаева Л.К. Мектеп оқушыларының психологиялық ерекшеліктерін анықтауға арналған психодиагностикалық қызмет. – Алматы, 2004. – 27 б.
- 4 Асылбаева Р.Б. Оқушылардың танымдық қызығушылығын арттырудың теориялық негіздері. //Білім берудегі менеджмент. – 2008. – №4. – 46 б.
- 5 Токсанбаев Н.Қ. Танымдық іс-әрекетке кіріспе: Оқу құралы.-Алматы: Қазақ университеті, 2007. – 5 б.
- 6 Лернер И.Я. Критерии уровней познавательной самостоятельности учащихся // Новые исследования в педагогических науках. – М.: Педагогика, 1971. – №4. – С. 35.
- 7 Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения в 2-х т. // Под ред А.И. Пискунова- М.: Педагогика, 1992. – С. 396.